

„az ország gondviselésében fáradozó nagy embereket” megint csak forrá. megjelölése nélkül vette az első szatírából. (*Qui fit, Maecenas. . .*) Csak néhány nyilvánvaló példát ragadtunk ki, a további halmozásnak nem volna értelme. Bornemisza egykori vizsgálója örömmel látja, hogy az antikvitás 16. századi *funkciójának* felderítésére irányuló kísérlete helyel-közzel a 17. századra is használható.

Imponáló az a kép, amely Bitskey munkájának nyomán az olvasó elé tárul. Érthető és természetes, hogy a sok éves Pázmány-kutatás során a szerző szinte azonosult hőisével. Üdvös dolog, hogy Pázmány életművének pozitívumai ilyen határozott formában kristályosodtak ki. Az már más kérdés, hogy a tagadhatatlan érdemeket a nem kevésbé tagadhatatlan, csak éppen alig érintett negatívumok mennyire ellensúlyozzák. Mindenesetre Bitskey sem tagadja azt, hogy a Pázmánytól – a hatalom birtokában, és *nem* a „létért küzdve” (197) – ékesszólóan hirdetett és bámulatos energiával refeudalizált rendi állam „nem állt a Bethlen-féle centralizált államhoz hasonlóan az európai társadalmi haladás fő sodrában” (129). Ez azonban csupán a kép teljességéhez tartozik és a könyv irodalomtörténeti jelentőségét nem érinti; a szerzőt üttörő munkájáért egyértelmű elismerés illeti. (Akadémiai Kiadó, 1979. – Humanizmus és reformáció, 8.)

BORZSÁK ISTVÁN

TARDY LAJOS: RÉGI HÍRÜNK A VILÁGBAN

Tardy Lajos előző kötetei (*Régi magyar követjárások Keleten*. Bp. 1971.; *Rabok, követek, kalmárok az oszmán birodalomról*. Bp. 1977.), és nélkülözhetetlen szakirodalomként szolgáló cikkei, tanulmányai a tudós történész munkái; ez a könyv a tárcaíróé is – így nemcsak a humán tudományokkal foglalkozók, hanem a szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is számot tarthat. A szerző levéltári és könyvtári bűvárkodása során összegyűjtött „továbbfejlesztésre méltó anyagokat” válogatott egybe és rendezett kötetbe – az érdekesség jegyében. Erről a zömmel a Magyar Nemzet hasábjain napvilágot látott ötvennégy sajátos műfajú írásról azonban szinte lehetetlen valamiféle átfogó ismertetést adni bizonyos tematikai csoportosítás nélkül. A műfaj sajátossága abban áll – s ez egyben a kötet másik rendszerező elve is –, hogy a „történeti riport, az anekdota és az esszé hármasságának” határozható meg a helye.

A kötet címe alapján elsősorban arra gondol az olvasó, hogy *rólunk* mit írtak a nálunk járó utazók annak idején, *nekünk* milyen hírünk volt a világban. A kezdet nem valami biztató: csak sajnálni tudjuk, hogy az első orosz útleírás Magyarországról (1440) azért olyan szűkszavú, mert mire a hosszú Moszkva–Ferrara útvonalat megjárják, a szerző elfárad, és Budára érve már mindössze pár soros megemlékezésre futja írói vénájából. Nem túl hízelgő és dicsekvésre méltó Pedro Tafur spanyol utazó ugyancsak szűkszavú feljegyzése Budáról és annak lakosairól (1439): a város „...nem annyira tiszta, mint a német városok. Lakói kissé elhízottak...”. Ám Herberstein osztrák diplomata és útleíró 1541. és 1551. évi feljegyzései talán az első olyan útleírás Magyarországról, amely történelmi személyeken és eseményeken kívül (Nádasdy Tamás, Báthory András; Buda elfoglalása, Török Bálint foglyul ejtése) Magyarország rendkívüli gazdagságáról, fejlett külkereskedelméről is ír. Pár évvel később (1602-ben) a hollandiai Quad is a magyar föld gazdagságát ecseteli – minden, amit itt lát, meglelégedéssel, mi több elragadtatással tölti el. Nála jobban már csak egy valaki rajong jobban országunkért: az orosz Glinka – igaz, már a 19. század elején, 1815-ben. A leendő dekabrista pátosza nemcsak a szabadságszeretetből fakad, hanem a romantika tájszemléletéből is, könnyed stílusában pedig szerepe lehetett annak is, hogy hazai példa: Ragyiscsev: *Utazás Pétervárról Moszkvába* c. műve (1790) lebeghetett a szeme előtt.

Nem kevésbé érdekes persze az sem, hogy a külföldön járó magyarok milyen *hírünket* keltették a világban. Elsősorban azok az írások tartoznak ide, amelyek az oszmánellenes keleti szövetség útjait egyengető, mintegy kétszáz éven át tartó diplomáciai küzdelmekben keletkeztek. Ennek feltárásában, leírásában Tardy Lajosé az érdem, és azt is tőle tudjuk, hogy írásos bizonyítékok híján – mivel a királyi kancellária teljes iratanyaga elpusztult – az oszmánellenes keleti szövetség eszméje nem a magyarok nevéhez fűződve került be a diplomácia történetébe. Ezért oly becses az a néhány adalék, amelyekből – még ha olykor csupán közvetve is – ezekről a kapcsolatkeresésekről tudomást szerezhetünk, lett légyen az egy királyi adománylevél, vagy egy humanista történetíró egy mondatos tömör, konkrét megállapítása. Aeneas Silvius Piccolomini a kötetben idézett mondata igazságának elismerése jelenthetné számunkra a tudománytörténeti elégtételt, mint ahogy az Ancyrarum Monumentum, az Augustus császár politikai végrendeletét megőrző márványtábla felfedezését sem lehetséges ezután a belga Busbecq nevéhez kapcsolni, ha bebizonyosodott, hogy az igazi felfedező a nagy magyar humanista, Verancsics Antal (1504–1573) volt. Ezek a tények, amelyeket Tardy Lajos a tudós oknyomozó szenvedélyével tár fel, a

maguk történelmi összefüggésében és jelentőségében első ízben válnak ilyen nyilvánvalóvá.

A magyarság őshazájával és nyelvrokonságával több cikk is foglalkozik. Az őshaza holléte természetesen elsősorban minket, magyarokat érdekelt, de számon kell tartanunk minden olyan megállapítást, ami a magyarokat őshazájára, a magyarok nyelvére, eredetére vonatkozik. A 16. századi térképek a magyarság kaukázusi életének Európa-szerte tényként ismert voltát tükrözik. A lengyel Taranowsky 1569-ben kelt első európai híradása az ekkorra már csak kísértetváros Madzsarról, amelyről a 14. századi arab utazók és évkönyvek még mint virágzó városról emlékeznek meg. Vagy az orosz Nagyezsdin 1840-es magyarországi útja során hosszabb fejtegetésbe kezd, és Kazárország szomszédságába helyezi az őshazát. Adam Schall, a Mennyei Birodalom német származású udvari tudósa a volgai magyarokról tesz említést művében; Glinka tud az osztják–magyar rokonságról – így természetesen Szibériába helyezi az őshazát. Rentz József a Kaukázusban keresi azt, és ő még tud a szang nép itteni életéről. Deskö András magyar–csuvasz–cseremis nyelvtena – ha kiindulópontja téves is – szintén a nyelvrokonság kérdésével foglalkozik. Még fantasztikusabb és fantáziadúsabb a Besse János által felállított elmélet a magyar–kabard–karacsaj rokonságról, ám nincs egyedül: Atazsukin kabard herceg 1804-ben, Bálint Gábor, Zichy Jenő és Orlay János 1900-ban szintén a magyar–kabard rokonság hívei.

Tardy Lajos: *Régi htrünk a világban* c. kötete különböző rendűrangú, és sokféle témájú műnek lehet ihletője még – s e kötet egybeszerkesztésével a szerzőnek ez a forrás – szerep nyíltan bevallott célja is: „... a továbbkutatók jóvoltából egyesek monográfiák alakjában, mások talán történeti vagy ifjúsági regényekként foglalják el az őket megillető helyet.” – írja könyve bevezetőjében. A téma tehát nem mindig az utcán hever. Hogy csak néhány kiragadott példát idézzünk: Bélay Barnabás mint magyar király szerepelt – az ellenség megfélemlítése végett – Perzsiában és Egyiptomban. Két önmagában is érdekes egyéniség: Emánuel György, a lipcsei csata tábormoka, és Besse János Károly, akit Napóleon Mauritius szigetének kormányzójává nevezett ki – életútjuk az első Elbrusz-expedícióban keresztezi egymást. Vagy a beduin lovászfőből lett honvédtábormok, a bábolnai ménes egykori parancsnoka, Fadlallah el Hedad Mihály élete, s az előbbi példa is – mind-mind regénytéma! Szépirodalmi feldolgozásuk nagyon is lehetséges – nem ez lenne az egyedüli példa. Takáts Sándor, a századforduló jeles történésze a maga – szintén sajátos – „történelmi miniatűrjeivel” nem egy Mikszáth (s talán Jókai) műnek a forrásává vált. A szándékok, törekvések hasonlósága ismeretében lehetetlen fel nem fedoznünk a

módszer hasonlóságát is: Takáts és Tardy egyaránt nemcsak a történelem fő mozgatóerőire, hanem a háttérre, kevésbé jelentős személyiségek életére, tetteire koncentrálnak írva a maga sajátos történelmi műfaját, sok-sok apró adatból, mint megannyi mozaikkockából rakják össze nagy nemzeti történelmi tablónk hiányzó, vagy elnagyolt részeit. Ez pedig a két történész történelemszemléletének rokon vonásaira enged következtetni. (Gondolat Kiadó, 1979.)

SOMI ÉVA

ÉNEKES POÉZIS*

Pálóczi Horváth 1813-as 450 dalnyi gyűjteménye az eredetit is meghaladó hosszúságú címmel jelent meg. Noha a jelen kiadás forrása az Akadémiai Könyvtár kéziratárában őrzött eredeti, a mostani sajtó alá rendezők Bartha Dénes és Kiss József 1953-ban megjelent kritikai kiadásából indultak ki. Pálóczi Horváth részben maga csinálta, részben maga átformálta versgyűjteménye is érdekes irodalomtörténeti és művelődéstörténeti adattár, fontosságát mégis a közölt dallamok adják: mai kottatárral egyértelműen visszadható többszáz dallamát zenetörténetünk évtizedek óta sürgették újra kiadni, mivel ez a 18–19. század fordulójáról legsokoldalúbb melodiáriumbunk. A jubileumi kiadás után a mostani népszerűsítő kötet vagy 14 000 példányban jelent meg, mégsem közművelődési, hanem kiadói célzattal. A kitűnően megválasztott három megjelentető (a kiadói szakértő Katona Tamás, aki a képmelléleteket is összeszedte, a szövegfolklorista Küllös Imola és a népzene-kutató Domokos Mária) három szempontból gondozta a kötetet. 211 szöveget közölnek, és mintegy 200 dallamot, mivel több versnek azonos a dallama. Az illusztrációk gyakorlatilag a századforduló idejéből somogyi és környéki pásztorművészeti motívumok, az átlagosnál jobb minőségű nyomdatechnikával. Mivel korabeli anyagot nehéz lett volna összegyűjteni, e megoldás találékony. Nyilván a malac versek ihletésére néhány illusztráció merészsége meghaladja az eddigi néprajzi kiadvá-

*Válogatás Pálóczi Horváth Ádám Ó és új mintegy ötödfélszáz énekek . . . dalgyűjteményéből. Válogatta: Katona Tamás. Szakmailag ellenőrizte, az utószót és a szövegekre vonatkozó jegyzeteket írta Küllös Imola, a zenei részt gondozta és a dallamokra vonatkozó jegyzeteket írta Domokos Mária.